

QO‘QON XONLIGIDA SAVDO VA HUNARMANDCHILIK

Olimova Durdona

Merganova Madina

Yusupova Saidabonu

FarDU filologiya fakulteti 3-bosqich talabalari

Umrzoqov Rustamjon

Filologiya fanlari doktori

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Qo‘qon xonligida savdo-sotiq va hunarmandchilikning rivojlanish bosqichlari, ichki va tashqi savdo aloqalarining o‘ziga xos jihatlari hamda hunarmandlarning jamiyat iqtisodiy hayotidagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, xonlik hududidagi bozorlarda olib borilgan savdo munosabatlari, ipakchilik, kulolchilik, misgarlik, zargarlik va to‘qimachilik kabi hunarmandchilik tarmoqlarining taraqqiyoti tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Qo‘qon xonligi, savdo-sotiq, hunarmandchilik, ipakchilik, kulolchilik, zargarlik, to‘qimachilik, bozorlar, karvon yo‘llari, ichki va tashqi savdo.

ANNOTATION

This article covers the stages of development of trade and crafts in the Kokand Khanate, the specific aspects of domestic and foreign trade relations, and the role of craftsmen in the economic life of society. Also, trade relations conducted in the markets of the khanate, the development of such craft industries as silk, pottery, coppersmithing, jewelry, and textiles are analyzed.

Keywords: Kokand khanate, trade, crafts, silk, pottery, jewelry, textiles, markets, caravan routes, domestic and foreign trade.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются этапы развития торговли и ремесел в Кокандском ханстве, специфика внутренних и внешних торговых отношений, а также роль

ремесленников в экономической жизни общества. Также анализируются торговые отношения, осуществляемые на рынках ханства, развитие таких ремесленных отраслей, как шелкоткачество, гончарное дело, медеплавильное дело, ювелирное дело и текстильное производство.

Ключевые слова: Кокандское ханство, торговля, ремесла, шелк, керамика, ювелирные изделия, текстиль, рынки, караванные пути, внутренняя и внешняя торговля.

Qo‘qon xonligi XVIII–XIX asrlarda Markaziy Osiyoning yirik siyosiy va iqtisodiy markazlaridan biri hisoblangan. Xonlik hududi Farg‘ona vodiysi, Toshkent, Andijon, Namangan, Marg‘ilon, O‘sh, Turkiston va boshqa hududlarni o‘z ichiga olgan bo‘lib, bu yerlar savdo-sotiq va hunarmandchilikning rivojlanishi uchun qulay imkoniyat yaratgan.

Aholining asosiy qismi dehqonchilik, chorvachilik, savdo va hunarmandchilik bilan shug‘ullangan. Ayniqsa, shaharlarda hunarmandlar va savdogarlar jamiyat iqtisodiyotining muhim qatlamini tashkil etgan. Qo‘qon xonligida savdo tizimi ichki va tashqi savdo shaklida rivojlangan. Ichki savdo xonlikning yirik shahar va qishloqlari o‘rtasida amalga oshirilgan.

Har bir shaharda katta bozorlar mavjud bo‘lib, u yerda oziq-ovqat mahsulotlari, kiyim-kechak, qurol-aslahalar, hunarmandchilik buyumlari va chorva mahsulotlari sotilgan. Qo‘qon, Marg‘ilon, Namangan va Toshkent bozorlari eng mashhur savdo markazlari hisoblangan. Haftalik va mavsumiy bozorlar aholining kundalik ehtiyojlarini qondirishda muhim o‘rin tutgan.

Tashqi savdo esa qo‘shni davlatlar hamda uzoq mamlakatlar bilan olib borilgan. Qo‘qon xonligi Buxoro amirligi, Xiva xonligi, Qashqar, Xitoy, Hindiston va Rossiya bilan faol savdo aloqalarini yo‘lga qo‘ygan. Ayniqsa, Rossiya bilan savdo aloqalari XIX asrda ancha kengaygan. Qo‘qon savdogarlari Rossiyaga ipak, paxta, quritilgan mevalar, charm va hunarmandchilik mahsulotlarini olib borgan. Rossiyadan esa metall buyumlar, qurol-yarog‘, shakar, matolar va sanoat mahsulotlari olib kelingan. Savdo karvonlari Buyuk Ipak yo‘lining ayrim yo‘nalishlari orqali harakat qilgan.

Karvonsaroylar savdo tizimining ajralmas qismi bo'lgan. Savdogarlar uzoq safarlarda karvonsaroylarda tunab, o'z tovarlarini saqlagan. Qo'qon, Toshkent va Marg'ilonida ko'plab karvonsaroylar qurilgan. Bu joylar savdogarlar uchun xavfsiz va qulay maskan vazifasini bajargan. Savdo yo'llarining rivojlanishi iqtisodiy hayotning jonlanishiga xizmat qilgan.

Qo'qon xonligida hunarmandchilik juda taraqqiy etgan. Hunarmandlar maxsus mahallalarda yashab, o'z kasbi bilan shug'ullangan. Har bir hunar turi alohida ustaxonalar va bozorlarga ega bo'lgan. Hunarmandlar orasida kulollar, misgarlar, zargarlar, temirchilar, to'quvchilar, etikdo'zlar va duradgorlar keng faoliyat yuritgan. Ular ishlab chiqargan mahsulotlar nafaqat ichki bozorlarda, balki tashqi bozorlarda ham yuqori baholangan.

To'qimachilik xonlikdagi eng rivojlangan hunarmandchilik tarmoqlaridan biri bo'lgan. Marg'ilon va Namangan ipak matolari bilan mashhur bo'lgan. Atlas, adras, beqasam kabi matolar yuqori sifatda tayyorlangan. Ayollar va erkaklar uchun milliy kiyimlar ishlab chiqarilgan. Qo'lda to'qilgan ipak matolar tashqi savdoda muhim eksport mahsuloti sanalgan.

Kulolchilik ham keng rivojlangan. Rishton kulollari tayyorlagan sopol buyumlar o'zining nafisligi va mustahkamligi bilan ajralib turgan. Lagan, kosa, ko'za va boshqa ro'zg'or buyumlari turli naqshlar bilan bezatilgan. Rishton kulolchilik maktabi Markaziy Osiyoda mashhur bo'lgan. Misgarlik va temirchilik hunarlari ham iqtisodiy hayotda katta ahamiyat kasb etgan. Misgarlar turli idishlar, samovarlar, choynaklar va bezak buyumlari tayyorlagan. Temirchilar esa qurol-aslahalar, pichoqlar, ketmon va boshqa mehnat qurollarini yasagan. Qo'qon ustalarining mahsulotlari sifati bilan boshqa hududlarda ham qadrlangan.

Zargarlik san'ati ham yuksak darajada rivojlangan. Zargarlar oltin va kumushdan uzuk, bilaguzuk, marjon va sirg'alar tayyorlagan. Bu buyumlar milliy naqshlar bilan bezatilib, xonlik madaniyatining bir qismi sifatida qadrlangan. Ayollar orasida zargarlik buyumlariga talab juda katta bo'lgan. Hunarmandlar faoliyati ustoz-shogird an'analari asosida tashkil etilgan. Yoshlar tajribali ustalardan hunar o'rganib, keyinchalik mustaqil

ustaga aylangan. Bu tizim hunarmandchilikning avloddan avlodga o'tishini ta'minlagan. Ayrim hunarmandlar o'z mahsulotlari bilan mashhur bo'lib, saroy uchun ham maxsus buyurtmalar bajargan.

Qo'qon xonligida savdo va hunarmandchilik davlat iqtisodiyotining asosiy tayanchlaridan biri bo'lgan. Savdo orqali davlat xazinasiga boj va soliqlar tushgan. Hunarmandchilik esa aholining kundalik ehtiyojlarini qondirish bilan birga iqtisodiy farovonlikni oshirgan. Shaharlarning rivojlanishi, bozorlardagi gavjumlik va karvon yo'llarining faol ishlashi xonlik iqtisodiyotining yuksalganidan dalolat beradi.

Qo'qon xonligida hunarmandchilik asosan yirik shaharlarda (Qo'qon, Marg'ilon, Namangan, Andijon, Toshkent, Xo'jand) to'plangan bo'lib, uning yuzdan ortiq turlari mavjud edi. Hunarmandlar maxsus uyushmalarga — kasaba (asnof) uchrashuvlariga birlashganlar va ularni bobo (yoki oqsoqol) boshqargan.

Xonlikda quyidagi hunarmandchilik tarmoqlari yuqori cho'qqiga chiqqan: To'qimachilik va shoyiboflik: Farg'ona vodiysi (ayniqsa Marg'ilon va Qo'qon) o'zining shoyi, atlas, beqasam, banoras kabi matolari bilan mashhur bo'lgan. Ipakchilik va paxtadan mato to'qish xonlik iqtisodiyotining kuchi hisoblangan. Kulolchilik: Rishton va G'urumsaroy qishloqlari yirik kulolchilik markazlariga aylangan. Rishtonning feruza va lojuvard rangli sirli idishlari nafaqat xonlikda, balki xorijda ham juda qadrlangan. Misgarlik va temirchilik: Qo'qon va Marg'ilonlik misgarlar quygan choydoshlar, obdastalar va laganlar o'zining murakkab naqshlari bilan ajralib turgan. Toshkent va Andijonda esa pichoqchilik va qurolsozlik rivojlangan.

Qog'oz ishlab chiqarish: Qo'qon shahrida (ayniqsa uning atrofidagi qishloqlarda) ipak tolasi va paxtadan yuqori sifatli, uzoq muddat saqlanuvchi Qo'qon qog'ozini tayyorlangan. Bu qog'oz saroy hujjatlari va kitob ko'chirish uchun ishlatilgan. Zargarlik va charmgarlik: Qo'qon zargarlik maktabi o'ziga xos uslubga ega bo'lib, tillo va kumushdan nafis taqinchoqlar yasashgan. Charmgarlikda esa poyabzallar, ot-abzallari tayyorlash keng yo'lga qo'yilgan.

Qo‘qon xonligi o‘zining qulay geosiyosiy o‘rni tufayli Sharq va G‘arbni bog‘lovchi savdo chorrahasida joylashgan edi. Savdo ikki yo‘nalishda — ichki va tashqi shaklda olib borilgan.

Ichki savdo Shaharlarda doimiy faoliyat ko‘rsatadigan rastalar, timlar va to‘q yopiq bozorlar (Chorsu) bo‘lgan. Har bir hunarmandchilik turi uchun alohida rastalar (masalan, misgarlar rastasi, atlas bozori, zargarlar rastasi) mavjud edi. Shuningdek, haftalik va mavsumiy bozorlar qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bilan hunarmandchilik buyumlarining ayirboshlanishini ta‘minlagan.

Pul tizimi va bojxona siyosati savdo-sotiq ishlarini tartibga solish uchun xonlikda qat‘iy pul tizimi joriy etilgan. Qo‘qon xonlari (ayniqsa, Olimxon, Umarxon va Xudoyorxon davrida) o‘z nomlaridan pullar zarb ettirishgan:

Tillo (Oltin tanga): yirik va xalqaro savdo amallarida ishlatilgan. Tanga (Kumush tanga): ichki savdoda eng keng tarqalgan asosiy pul birligi.

Pul (Mis chaqa): kundalik mayda savdo-sotiq uchun mo‘ljallangan. Boj xizmati: xonlik chegaralarida va yirik shaharlarga kirish joylarida bojxona maskanlari (zakotxonalar) faoliyat ko‘rsatgan. Savdogarlardan olingan zakot va boj to‘lovlari xonlik xazinasining asosiy daromad manbalaridan biri bo‘lgan. Karvonlarning xavfsizligini ta‘minlash uchun yo‘llarda karvonsaroylar va rabotlar qurilgan.

Qo‘qon xonligida savdo va hunarmandchilik nafaqat mahalliy aholining ehtiyojlarini qondirgan, balki qo‘shni davlatlar va Yevropa bozorlari bilan mustahkam iqtisodiy aloqalarni o‘rnatishga xizmat qilgan. Bu iqtisodiy jonlanish Farg‘ona vodiysida o‘ziga xos shahar madaniyati, me‘morchilik va xalq amaliy san‘atining yukslishiga kuchli turtki bergan.

XULOSA

Xulosa qilip aytganda, Qo‘qon xonligida savdo va hunarmandchilik jamiyatning iqtisodiy taraqqiyotida muhim o‘rin egallagan. Ichki va tashqi savdo aloqalarining rivojlanishi xonlikning boshqa davlatlar bilan iqtisodiy hamkorligini mustahkamlagan hamda bozorlarda mahsulot almashinuvining kengayishiga xizmat qilgan. Karvon yo‘llari,

bozorlari va karvonsaroylarning mavjudligi savdo-sotiqning yanada rivojlanishiga imkon yaratgan.

Hunarmandchilik esa aholining kundalik ehtiyojlarini qondirish bilan birga, xonlik iqtisodiyotining asosiy daromad manbalaridan biriga aylangan. To‘qimachilik, kulolchilik, misgarlik, temirchilik va zargarlik kabi sohalarning taraqqiy etishi Qo‘qon xonligining moddiy va madaniy hayotini yuksaltirgan. Ayniqsa, Marg‘ilon ipaklari va Rishton kulolchilik mahsulotlari o‘zining sifati va nafisligi bilan boshqa hududlarda ham mashhur bo‘lgan.

Shuningdek, ustoz-shogird an‘anasining rivojlanganligi hunarmandchilik sirlarining avloddan avlodga o‘tishida muhim ahamiyat kasb etgan. Savdo va hunarmandchilikning rivojlanishi shaharlarda iqtisodiy faollikni oshirib, Qo‘qon xonligini Markaziy Osiyodagi yirik savdo va madaniyat markazlaridan biriga aylantirgan.

Ichki savdo tarmog‘i orqali xonlikning yirik shaharlari — Qo‘qon, Marg‘ilon, Namangan, Andijon va Toshkent kabi markazlar o‘zaro bog‘langan bo‘lib, bu hududlarda bozor iqtisodiyoti shakllangan. Bozorlar faqatgina savdo joyi emas, balki ijtimoiy va madaniy hayot markazi sifatida ham xizmat qilgan. Aholi bu yerda mahsulot almashgan, yangiliklar tarqalgan va turli ijtimoiy munosabatlar shakllangan.

Tashqi savdo aloqalari esa Qo‘qon xonligining iqtisodiy qudratini yanada oshirgan. Xonlik Buxoro, Xiva, Qashqar, Xitoy, Hindiston va Rossiya kabi hududlar bilan savdo qilgan. Bu aloqalar orqali xonlikka turli sanoat mahsulotlari kirib kelgan, o‘z navbatida esa paxta, ipak, meva, charm va hunarmandchilik buyumlari eksport qilingan. Ayniqsa, Rossiya bilan savdo aloqalarining kengayishi XIX asrda iqtisodiy o‘zgarishlarga katta ta‘sir ko‘rsatgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston tarixi. Darslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. Jabborov I. – “O‘zbek xalqi etnografiyasi”. – Toshkent: Fan, 2008.
3. Karimov Sh., Iskandarov A. – “Markaziy Osiyo xonliklari tarixi”. – Toshkent: Sharq, 2015.
4. Ahmedov B. – “Tarixdan saboqlar”. – Toshkent: O‘zbekiston, 1996.

5. Yo‘ldoshev M. – “Qo‘qon xonligi tarixi”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
6. Sagdullayev A. – “O‘zbekiston tarixi (qadimgi davrdan hozirgacha)”. – Toshkent: Donishmand ziyosi, 2020.
7. Babadjanov B. – “Farg‘ona vodiysi tarixiy jarayonlari”. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
8. Karimov I. A. – “Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q”. – Toshkent: Sharq, 1998.
9. Mirzaahmedov S. – “O‘rta Osiyo hunarmandchiligi tarixi”. – Toshkent: Fan, 2005.
10. Axmedov A. – “Markaziy Osiyo savdo yo‘llari tarixi”. – Toshkent: Universitet, 2011.
11. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. – Toshkent: O‘zME, 2000–2005.
12. Raximov N. – “Farg‘ona vodiysi shaharlari va iqtisodiy hayoti”. – Toshkent: Fan, 2017.
13. Sultonov U. – “O‘zbek hunarmandchiligi va uning tarixi”. – Toshkent: Sharq, 2014.
14. Barthold V. V. – “Turkiston tarixi”. – Moskva, 2019.
15. G‘aniyev M. – “O‘rta Osiyo savdo-sotiq munosabatlari”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.